DOINA GRECU

„AL DUMNEAVOASTRĂ DEVOTAT ELEV”. PE MARGINEA CORESPONDENȚEI LUI SEVER POP CU SEXTIL PUȘCARIU

La 7 aprilie 1942, în plină putere de muncă, Sextil Pușcariu și-a făcut testamentul. În fața notarului public, cu șase ani înainte de deces, el își va exprima, între altele, dorințele legate de soarta manuscriselor sale, precizând că „tot materialul orânduit și catalogat va fi păstrat de fiica mea sau de directorul Muzeului Limbii Române, care va răspunde de felul cum va fi pus la dispoziția cercetătorilor”. Conform acestei stipulații, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară din Cluj, urmaș al Muzeului întemeiat de Sextil Pușcariu, se află astăzi în posesia prețioasei și interesantei arhive. La mai bine de 60 de ani, Magdalena Vulpe, nepoata lui Sextil Pușcariu, va lăsa aceluiași institut, spre îngrijire și publicare, corespondența primită de bunicul său de-a lungul unei vieți închinate științei și culturii românești. Miile de scrisori primite de la personalități din țară și străinătate se află așezate cu grijă de Sextil Pușcariu în cutii și plicuri mari. Începuse să le pregătească pentru tipar însuși destinatarul și, apoi, Magadalena Vulpe, până în 2003, anul în care tristul ei sfârșit va face ca lingvistica românească să piardă un cercetător de excepție, iar institutul clujean o caldă și statornică prietenie.

Una dintre cutii este plină, până la refuz, de scrisorile primite de Sextil Pușcariu de la Sever Pop. Prima este datată 4 iulie 1923, iar ultima, 9 decembrie 1937.

Pe atunci corespondența, cu regulile ei, făcea parte din viața intelectuală. Păstrându-se în limitele formulelor de adresare și de încheiere specifice vremii, Sever Pop avea să înceapă, aproape fără excepție, cu „Stimate Domnule Profesor”, „Mult stimate Domnule Profesor” sau „Iubite Domnule Profesor” și să semneze, cu mici variațiuni, de când era student și până la sfârșit, „Al D-Voastră / D-Voastre devotat elev / Devotatul elev, Sever Pop”.

Student din 1919 la Facultatea de Filologie și Litere din Cluj, el este numit, în același an, la 1 decembrie, „ajutor” la Muzeul Limbii Române, iar din 1921, secretar, fiind apoi asistent, lector și conferențiar al facultății clujene[1]. Va locui multă

[1] Vezi *supra*, *Profil biobibliografic Sever Pop (27 iulie 1901–17 februarie 1961)*, I. *Repere biografice*.

vreme la Muzeu. Din corespondența de început reiese că se ocupa conștiincios de toate problemele administrativ-gospodărești și, peste vară, îi scria meticulos profesorului Sextil Pușcariu, aflat de obicei la Bran, adevărate rapoarte financiar-administrative și amănunte despre toate câte se întâmplau în viața diurnă a instituției. Era preocupat mai ales de achiziția de carte și de schimburi pentru biblioteca Muzeului, dar și de evidența fondurilor adunate din donații și din vânzări ale revistei. În 1923, la absolvirea facultății, îl găsim interesat de răspunsurile la chestionarul *Calul*[2], din care își va face teza de doctorat. În vara lui 1924 va scrie, nu fără umor: „Cu «Calul» o duc bine. Tot la două zile îmi reușește să-i bat cîte o caia. Necazul e că la fiecare picior trebuie bătute șase caiele și are patru, bată-l păcatele. De nu se va face cu nărav, cred că pe la finele lui august voi bate a 21-a caia, mie îmi vor fi de ajuns (atîtea întrebări sînt în Considerațiuni generale)”, iar cu câteva zile mai târziu, la 11 august: „Lucrarea va avea cca 500 de pagini, iar cu indici, note etc. vreo 1 000. «Potcoave de oțel» și înainte la încălecatul buiestrașului, să-i meargă pomina, asta mi-e deviza”. Lucrarea va fi gata la începutul anului 1925 și în același an, în mai, cu ea își va susține, strălucit, doctoratul[3]. În atmosfera anului 1925 adia vântul plecării la studii la Paris, ca bursier. Sever Pop știe bine cât de multă nevoie are de sprijinul mentorului său. Erau necesare insistențe pentru a se realiza lucrurile la timp și Sextil Pușcariu nu întârzie să-i trimită rectorului Universității din București recomandarea necesară. „Cel care poate numai să vă mulțumească din inimă vă transmite respectuosul salut”, îi scrie Sever Pop în 12 septembrie.

Prima scrisoare din Paris este datată 7 noiembrie 1925 și se încheie cu sentimente de recunoștință: „Cel care se gîndește des la Muzeu și care acum își dă bine seama de marele cîștig ce-l va avea stînd aici doi ani nu poate decît să vă mulțumească din nou și să vă rămînă îndatorat”.

După patru zile, la 11 noiembrie, scrie o nouă epistolă: „Aceste zile au fost pentru mine o adevărată revelație”. Începuse să frecventeze cursuri care i se păreau necesare pentru formarea sa și ține să-i comunice și mentorului său câte ceva din impresiile și emoțiile sale și să articuleze din câteva linii figura și personalitatea unora dintre dascălii săi. Astfel, „Diehl, profesorul de istorie, cu ticurile lui de bătrân și cu vocea domoală, mi-a rămas bine imprimat. Are multă siguranță în expunere și multă putință de deșgheocare a trecutului slavilor în vremea bizantină”, iar Dauzat „E repede în expunere și cam același în tratarea subiectului anunțat”, dar îi va audia cursurile pentru că „va semăna pe ici, pe coalea informații care pentru un tânăr începător în domeniul geografiei lingvistice pot să-i dea directive bune de urmat”. În schimb, cursul lui Vendryes i-a plăcut, căci „Are o expune[re] clară și bine documentată”, iar „sala era ticsită”. Meillet „E un bătrînel slăbuț, cu barba mărișoară, cu ochi vioi, chiar foarte vioi, dar pe care-i ține închiși aproape toată

[2] *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române. Chestionarul I. Calul*, Cluj, 1922.

[3] Va apărea, sub titlul *Câteva capitole din terminologia calului*, în DR, V, 1927–1928, p. 51–271 (vezi *supra*).

vremea cît vorbește. Ochelarii prinși la urechi, fruntea mare, atitudine afabilă, vocea cam stinsă". Sever Pop se mândrește cu faptul că „În condica ce-am iscălit-o, eu am fost întîiul". Apoi, plin de elan, continuă: „Înainte de 7 sînt în tălpi și cu multă voie bună o apuc spre Paris[4]". Entuziasmat, adaugă: „Îmi dau bine seama de marele avantaj cîștigat prin venirea mea aici și mai ales de responsabilitatea morală ce o am față de cei care m-au trimis. Am de gînd să pun maximul de forță în mișcare și să adun cît mai mult. Îmi place, și atunci orice greutăți n-au ecou; parcă cineva îmi spune: trebuie să faci ispravă. Cuvîntul «înainte» are pentru mine o forță deosebită. Fiecare curs parcă îmi dă aripi". Și încheie: „Cu gîndul dus la bunul meu profesor care m-a ajutat atît de mult și m-a învățat să lucrez stăruitor și bine".

Peste aproximativ o lună, la 14 decembrie, revine cu observații mai pregnante asupra materiilor pe care s-a decis să le studieze. Cursul de gramatică românească al lui M. Roques îl va urma „mai mult pentru interesantele probleme de geografie lingvistică, pe care le pune cînd sînt acolo mai ales în ce privește fonetica limbii noastre. De cînd știe că mă pregătesc pentru cercetări de geografie lingvistică, de atunci totdeauna mai scoate cîte ceva din traista lui Pățitului în acest domeniu". Mai critic este în privința lui A. Dauzat, al cărui curs îl va urma, deși „mi se pare că-i o sferă care, învîrtindu-se întruna, arată aceleași forme. E mai mult un interesant și asiduu cercetător decît unul care ar putea să taie adînc nouă drumuri. Aș putea zice, un pol opus și mai redus în importanță, care stă în fața lui Meillet și Gilliéron". Dacă „Cursul d-lui Gilliéron e interesant mai ales prin violența atacurilor și a năvalei ce o face în tabăra adversarului", atitudine care tânărului student aplecat spre observații critice, cum vom vedea, nu poate să nu-i placă, Meillet, acel bătrânel cu vocea cam stinsă, îl entuziasmează, căci e „Un cap care judecă clar și din care țîșnesc idei". De la cursul *Viața cuvintelor* „ies totdeauna cu o mulțumire sufletească nespusă". Tot acum Pop își arată interesul pentru atlasele lingvistice aflate în lucru și afirmă că „trebuie adusă o nouă contribuție geografiei lingvistice, pentru ca să fie și mai de folos lingvistului".

Începutul anului 1926 îl găsește frământat de alegerea unui subiect pentru lucrarea pe care trebuie să o dea până la 15 iulie pentru „Mélanges"[5]. Preocupările constante pentru geografia lingvistică îl determină să se oprească la o temă care să dezbată problema atlaselor lingvistice și să atingă și cercetările de dialectologie de la noi arătând „cum trebuie să facem un atlas al României și aportul ce-l va aduce acest atlas pentru cercetările ce se vor face în domeniul romanic. Aici s-ar putea schița unele rezultate aduse la iveală de chestionarul *Calul* și de celelalte lucrări ce le face Muzeul (*Casa*[6])", cum spune în scrisoarea din 5 ianuarie.

Se vede că maestrul său i-a răspuns, ca întotdeauna, impresionant de repede pentru un om atât de ocupat, căci în 3 februarie, într-o scrisoare de aproape șapte pagini, Sever Pop îi va scrie: „Cu sete am citit sfaturile și îndemnurile date în cele

[4] Școala Română se afla la Fontenay-aux-Roses, la 5 km sud de Paris.
[5] Este vorba de revista „Mélanges de l'École Roumaine en France".
[6] *Chestionar pentru un atlas lingvistic al limbii române. Chestionarul II. Casa*, Sibiu, 1926.

două scrisori primite aproape una după alta. Mi se părea că am trăit din nou o dimineață dintre cele [pe] care nu le pot uita; o dimineață cînd auzeam paşul încet al bunului meu profesor pe scările ce leagă etajul cu parterul şi cînd, în biblioteca institutului, puteam să-i ascult sfaturile, planurile sau dispozițiile. Era o nespusă bucurie! Se cimenta legătura dintre micul elev şi cel care varsă din belşug povețe pentru toți care i le cer. Mi se părea că aud: «Bună dimineața, Pop», apoi «Cum stăm cu Dacoromania?». Cîteodată, în vremea cînd încercam să potcovesc buiestraşul Cal, eram întrebat: «Cum merge *Calul*?». [...] Parcă mi-e dor să mai stau aproape de Profesorul meu şi să-i mai ascult îndemnurile". Copleşit de responsabilități asumate, de tumultul noii vieți, de griji diurne, dar bucuros să simtă „grija părintească" a profesorului său, se lasă iarăşi furat de amintiri: „Mi se pare că-i tot o dimineață de la Muzeu şi am din nou în față-mi pe Profesorul meu care, rezemat de sobă, cu țigara-i subțire, mă ascultă. Eu încep să spun, din cîte am văzut pe aici, pe unele [sic] care m-au mişcat mai mult şi mai ales spun ceea ce fac. Mă gîndesc la ceea ce-mi scriați referitor la şireagul de sfaturi din întîia scrisoare. Vi se părea prea mare şi credeați că de la o vreme sfaturile «dascălului» nu mai pot fi atît de folositoare ca şi cele ce singur le cîştigi. E adevărat! Dar nu-i mai puțin adevărat că oricînd ai mare avantaj dacă primeşti un sfat; ai posibilitatea să fii pus la adăpost de multe surprize cu care te întîlneşti când n-ai experiență îndeajuns şi te prea laşi în voia dorinței ce nu cunoaşte cîteodată marginile adevărate. Cînd mă gîndesc că eu pot să le primesc de la cel care m-a văzut în zile de cumpănă, de [la]. Cel care mi-a arătat drumul spre bine şi pentru care îi voi păstra cea mai vie recunoştință, nu pot să nu le ascult şi, acum, să le citesc şi răscitesc". Bursierul aflat de trei luni şi jumătate la Paris, mereu nemulțumit de progresele sale, face planuri de studii, discută despre oameni întâlniți şi se scuză pentru lungimea scrisorilor, dar „aici n-am cui să-i cer sfaturi şi n-am cui să-i spun ceea ce fac şi nici cine m-ar puteà înțelege şi mi-ar putea arăta drumul pe care să merg cînd îmi stă în față răspîntia". Tocmai de aceea, „Informațiile şi mai ales cumpătul ce mi-l recomandați pentru lucrarea de la Mélanges am să le urmez. Nu-i tocmai bine să începi prin un război fără folos atunci cînd singur nu poți să ştii cît de rezistente îți vor fi forțele şi care şi cum va fi rodul ce-l vei culege sau îl vor culege cei ce vor urmări cercetările ce le vei face".

Probabil că la începutul lunii a mai primit o scrisoare din Cluj, căci la 8 martie scrie din nou. „De mult n-am stat de vorbă cu D-Voastră", începe el, urmând a discuta iarăşi despre lucrarea pentru „Mélanges". E preocupat de metoda adunării materialului pentru atlase, de chestionare, de alegerea subiecților şi de aportul pe care trebuie să-l aducă geografia lingvistică la cercetarea limbii. Se mândreşte cu faptul că e socotit „maestru fotograf al şcolii" şi speră să ajungă în curând şi un bun şofer. Munceşte mult. Aleargă la cursuri, la biblioteci, scoate fişe, adună cărți pentru biblioteca Muzeului, pe care vrea să-l facă bine cunoscut, ca şi revista acestuia, redactează lucrarea, dar „Cîteodată singurătatea mă obsedează". La numai câteva zile se va plânge din nou: „Sînt nemulțumit cu mine. Mi se pare că n-am făcut de ajuns anul acesta".

„Întristat scriu aceste rînduri”, își începe scrisoarea din 24 aprilie. Murise Jules Gilliéron, profesorul care avusese „68 de ani pe umeri”, pe care îl prețuia mult și la ale cărui prelegeri au participat, în ultimul timp, doar doi cursanți: Sever Pop și o cazacă. „Sînt totuși mulțumit că am putut ascultà în ceasul din urmă revoluționarele conferențe. Era o plăcere să le urmărești”. Apoi, pe pagini întregi e preocupat iarăși de lucrare; documentarea e încheiată, fișele clasificate, schița făcută, o primă redactare există. Acum expune amănunțit și documentat conținutul fiecărei părți a lucrării, menționând: „Ultimul capitol, cum spuneam, ar fi: Ce real cîștig ar fi pentru filologia românească un atlas făcut acum și nu mai tîrziu și în același timp aportul lui pentru romanist”. Sever Pop crede cu tărie că atlasul este pentru filolog ceea ce e documentul pentru istoric. El simte nevoia să afirme – a câta oară? – că nu pierde vremea: „Cînd asupra-mi sînt ațintite privirile celui care a întemeiat Muzeul, Muzeul triumfător de mîne, și împreună cu ale lui priviri și ale celorlalți Profesori de pe buzele cărora am cules și ascultat bunele sfaturi și îndemnurile de a iubi spinosul drum ce duce la cunoașterea adevărului – atunci încordate trebuie puterile și dovedit trebuie că nu s-au înșelat, că am făcut cît au putut să producă puterile-mi modeste”.

Dar cum termenul de predare se apropie, apar îngrijorările și acum i se pare că uneori a avut un ton prea critic: „Va zice bunul meu Profesor: ce repede se aprind sufletele tinere și cît de repede primesc o idee și se înșiră, poate fără să cumpănească mult, între luptătorii care o apără cu convingere și, cînd trec măsura, chiar cu vehemență în structura frazei. Elanul tineresc [...] se adaptează la ideile nouă mai curînd ca la cele învechite”. Totuși, conchide Sever Pop, e bine „să[-i] iubești pe înaintașii care au trezit ideea chiar prin greșeala sau prin stăruința lor”.

Din scrisoarea datată 25 mai 1926 reiese că redactarea se apropie de sfârșit și elevul dorește să comunice „iubitului meu Profesor un fel de schiță sumară a lucrării care, mi se pare, va purta titlul: *Buts et méthodes des enquêtes dialectales,* cum mi-a sugerat d-l Roques”. Din cele opt pagini ale scrisorii vreo șase sunt destinate prezentării celor zece capitole și, mulțumit, scrie: „Simt, cu zi ce trece, mai sigur pămîntul supt picioare”. Pe rând îi va trimite profesorului părți din lucrare, și acesta i le returnează cu observațiile de rigoare. Studiul pentru „Mélanges” nu este doar o trecere în revistă a ideilor din vasta bibliografie consultată, căci autorul ține să-și expună propriile păreri, propriile deziderate. Că are spirit critic se vede și într-o scrisoare din 26 iunie 1926 când, referindu-se la anchetele făcute de Gauchat, ardeleanul aflat la Paris îi scrie maestrului său că filologul „n-are dreptul să aducă apa la moara problemei ce o urmărește” și subliniază că dincolo de chestionar trebuie cunoscute *lucrurile* și că materialul adunat prin corespondență „trebuie trecut prin o sită deasă”, mai ales când se cere și concursul unor „nefilologi”. Dar între timp în corespondența din august îndoielile își fac iarăși loc: „Poate că pe ici, pe coalea, am cam ridicat accentul și am fost prea cutezător în exprimare; eu am scris cum am simțit și cum cred. Evident că se duc multe din convingerile făcute în anii tinereții, cum așa de cu dreptate spuneți în scrisoarea [pe] care am primit-o. Mi se pare chiar că în unele din capitolele următoare am fost tăios. Nu știu dacă voi găsi aprobarea

cititorilor”. Asta, în 13 august, iar în 19 august: „Mă liniştesc numai atunci cînd mă gîndesc că ceea ce scriu şi cum scriu am învăţat în cei şase ani cît am stat la Muzeu şi cît am avut fericirea să ascult sfaturile DVoastre. Lucrarea n-o pot considera decît ca un rod însămînţat de Muzeu”. Tot acum Sever Pop anunţă că munca sa e pe sfârşite şi că e mulţumit de rezultate. Dornic de precizie, el îi spune lui S. Puşcariu că ultimului capitol i-a schimbat titlul în *Probleme în ancheta pe teren* în loc de *Directive*, care i se părea prea pretenţios.

Începutul lui septembrie îl găseşte cu lucrarea încheiată. În 24 septembrie soseşte şi ultima parte a lucrării, văzută de S. Puşcariu, iar Sever Pop îi scrie, emoţionat, că îşi va permite să o dedice, cu ocazia celei de a 50-a aniversări, profesorului şi maestrului său, căruia îi datorează totul.

Obosit, îşi dăruieşte câteva zile de relaxare şi face o excursie la Reims. În scrisoarea din 7 octombrie există o pagină zguduitoare despre urmările războiului: „Am văzut sate complet, absolut complet distruse. Şterse de pe harta Franţei. Pe locul satului vezi un morman de piatră peste care s-a prins ici şi coalea iarba. În zare, sute de hectare nelucrate, copaci arşi de gaze, pămînt scormonit de obuze; lume necăjită, cu faţa suptă; parcă nici acum n-a trecut urgia războiului. [...] Cimitire, excelent îngrijite, le întîlneşti la tot pasul: 15 000, 18 000 mii [sic] supt glia rece şi în vînt fîlfîind flamura Franţei alături de inscripţia: Patria recunoscătoare. Francezii, da, francezii [îi] iubesc cum nu mi-am putut închipui pe cei ce şi-au dat viaţa pentru apărarea pămîntului scump al lor”. Şi Pop încheie descrierea cu imaginea catedralei din Reims, ciuruită de gloanţe, a teatrului cu cercevelele ferestrelor arse, „un tablou dureros, sfâşietor!”.

În 30 octombrie aflăm că lucrarea a apărut[7]. Sever Pop se va bucura să-şi vadă truda adunată şi în 216 pagini publicate în 1927 ca extras. Se încheie astfel o perioadă de documentare, iar *Buts et méthodes* este o ilustrare a rezultatelor obţinute. „Elevul” avea 25 de ani.

Iarna pariziană bate la uşă şi bursierul clujean face planuri pentru anul care va începe. Trebuie să facă o nouă lucrare, dar mai mult decât orice doreşte, cum a mai spus-o, să participe la marile anchete. Nu fusese nicio zi pe teren şi crede cu tărie că tot ce a citit trebuie acum experimentat. Se interesează de şansele sale de a participa la anchete în sudul Franţei, alături de W. von Wartburg, dar şi de a se întâlni cu J. Jud, convins că de la acesta ar avea multe de învăţat. Gândul întâlnirii cu Jud e prezent şi în 28 ianuarie când, cerând părerea mentorului său asupra necesităţii contactului cu terenul, nu uită că „D-l Roques şi d-l Bloch mă sfătuiesc întîi pentru Zürich, ei au convingerea că d-l J. Jud e adevăratul urmaş al lui Gilliéron. Eu nutresc ideea şi sper să devină realitate”. În aceeaşi scrisoare îşi exprimă şi intenţia de a merge „o săptămînă şi cu d-l O. Bloch în regiunea Loirei. [...] În felul acesta voi căuta să aplic imediat ceea ce am învăţat”.

Îl preocupă în acelaşi timp problemele legate de transcrierea fonetică: „La şedinţa de mîne” – scrie tot în 28 ianuarie – „se va discuta problema transcrierii fonetice, în legătură cu propunerile conferenţei ţinute la Haga, din aprilie 1925.

[7] În „Mélanges de l’École Roumain en France”, II-e partie, 1926.

Aseară, discutînd cu d. Bloch şi cu Rosetti, mi se pare că în şedinţă se va aduce în discuţie modificarea unor semne fonetice care nu mai satisfac cerinţele lingvistului”.

În 5 martie, aflând de dorinţa lui Jud de a face o anchetă cu studenţii în sudul Franţei, îşi anunţă intenţia de a li se ataşa, căci „O asemenea ocazie mi se oferă mai rar şi cred că aş profita foarte mult dacă aş vedea cum lucrează D-sa. O ieşire pe teren era tocmai idealul meu; cred că e foarte binevenită pentru a cîştiga o edificare pentru părerile ce le expuneam în lucrare şi în acelaşi timp pentru o completare a lacunelor care desigur există, deoarece n-am fost niciodată în anchetă”. Se entuziasmează la gândul că un ajutor financiar din partea lui N. Iorga l-ar putea face să ajungă în Sardinia, iar al lui G. Oprescu, în Spania, dar în acelaşi timp doreşte ca lucrarea sa să apară, ca extras, până la Al III-lea Congres al Filologilor Români, ce va avea loc în mai, la Cernăuţi, unde speră să aibă loc o discuţie asupra începerii lucrărilor la Atlas, „căci mi se pare că o întîrziere a lucrărilor pregătitoare pentru atlas este în dauna rezultatelor anchetei”, iar părerea unor lingvişti ca Meillet, Jud, Jaberg, Bartoli, Griera, Scheuermeier, Roques etc. în legătură cu o anchetă la noi ar fi bine venită. Pop afirmă că „Atlasul lingvistic al României nu poate să fie o imitare a altor atlase, unde sînt greşeli, ci un fel de atlas care a ţinut socoteală de experienţele atît de costisitoare a[le] celorlalţi anchetori” [sic].

Nu trec decât câteva zile şi, la 10 martie, o telegramă anunţă că are întâlnire cu Gauchat, Jud, Grietra, Tappolet şi Jeanjaquet la Grenoble, pentru a participa la anunţata anchetă a lui Jud. Patru vederi succesive din Avignon („Cîştig foarte mult din contactul cu aceşti învăţaţi”), Nîmes, Tarragona şi Barcelona constituie un preambul la lunga scrisoare, de 24 de pagini, trimisă în 4 aprilie, după întoarcerea la Paris. Acest adevărat raport de activitate (reprodus în întregime în selecţia de scrisori care urmează) este foarte important prin varietatea problemelor pe care Pop le observă şi prin obiectivitatea cu care le discută: fixarea localităţii şi a locului anchetei, alegerea subiectului, alcătuirea chestionarului, obţinerea şi notarea răspunsului etc. Astfel, e nemulţumit de faptul că Duraffour nu acordă importanţă locului în care se desfăşoară ancheta, că lipseşte contactul cu „obiectele”. „Profesorii au impresia – scrie el – că orice se adună [din rămăşiţele franco-provensalei] e bun”. I se pare important ca subiectul să fie „specialist”, adică să cunoască domeniul anchetat, consideră greşit să pui două subiecte faţă în faţă, să se facă un chestionar „din birou”, să se scoată răspunsul „cu cleştele”, să nu se pună întrebări indirecte când e posibil, să se ceară subiectului să repete răspunsul până când anchetatorul e mulţumit. Cu atât mai mult cu cât chestionarul e pus în franceză, se alterează răspunsurile. „Dacă exemple nu cerem, dacă obiecte nu vedem, atunci desigur dialectologul [...] fabrică răspunsul.” A doua anchetă, la Maillane, în satul lui Mistral, îl determină să observe din nou că trebuie să se ţină seamă de ocupaţia subiectului, că acel chestionar în franceză e defectuos, dar şi să observe că Jud chestionează mai clar decât Gauchat, că înregistrează distinct al doilea răspuns. Află acum că, la publicare, hărţile atlasului se vor grupa semantic, că vor fi însoţite de fotografii. Apreciază faptul că Scheuermeier notează sinonimele cu distincţiile

lor semantice. E atât de încântat de convorbirile cu Jud, încât la Avignon notează: „De cînd sînt plecat de la Cluj n-am avut o aşa de fericită conversaţie”. Crede că „anchetorul” trebuie să fie „indigen”, că munca şi experienţa lui trebuie să fie cunoscute, chestionarele publicate şi judecate comparativ. Are accente critice la adresa lui Griera – „procedeul de anchetare nu m-a satisfăcut”, – căci acesta „forţează răspunsurile subiectelor”, subiecte pe care nu le alege corespunzător: un funcţionar de vamă, altul de la bancă, iar peste toate i se pare că s-ar căuta confirmarea unor lucruri cunoscute dinainte.

Acum, întors la Paris, discută cu Al. Rosetti despre atlas, menţionează că acesta ar dori un anchetator unic şi că l-a întrebat dacă ar vrea să facă ancheta. Pop răspunde, desigur, afirmativ. Tot Rosetti îi va spune mai târziu, în 17 iunie, că atlasul trebuie să apară sub egida Muzeului, căci acesta este „instituţia unde nu domneşte egoismul şi «neînţelegerea filologică»”.

Încă în 4 mai aflăm că se gândeşte la o plecare la Zürich, la câteva anchete preliminarii în ţară, că ţine comunicări despre dialectele suddunărene, că ar dori să participe la o anchetă, în nordul Italiei, alături de Scheuermeier, dar lipsa banilor – mereu lipsa banilor – îi creează dificultăţi. Nu uită să-şi întrebe maestrul ce s-a discutat la Cernăuţi despre atlas, nici să-i spună, din nou, în 28 mai, care este rolul acestuia şi al Muzeului în filologia românească. „Impresia tuturor tinerilor cercetători de aici e că D-Voastră sînteţi cel mai puternic factor care va da un nou avînt filologiei româneşti şi o grupare, în jurul D-voastre şi subt părintescul auspiciu, a puterilor noastre ar putea aduce rod la ideile ce le-aţi emis, cum e de ex. cea a Atlasului. De altă parte, aş mai adăuga şi convingerea ce o au cei tineri în rolul important ce-l va avea Muzeul Limbii Române, atît de fericit inaugurat prin activitatea intensă de la DRomania. [...] Toate cele spuse Vă rog să le consideraţi ca o modestă părere [pe] care mi-o spun Părintelui meu sufletesc şi binevoitorului meu Profesor şi Director”.

Sfătuit de Bartoli şi invitat de Pellis, se hotărăşte să participe, alături de acesta din urmă, la o anchetă în nordul Italiei, „în domeniul friulan”. În drum s-ar opri la Zürich pentru a sta de vorbă cu Jud şi Gauchat. Şi Pop chiar porneşte la drum. La Zürich e bine primit, e chiar fericit, va vedea datele adunate pentru AIS, ca şi pe cele adunate prin chestionare pentru *Glossaire des patois de la Suisse romande*. E impresionat de imensul material adunat de Gauchat şi discută despre necesitatea dublării anchetei cu corespondenţi prin una la faţa locului. A doua zi, acasă la Jud, într-o cameră ticsită de fişe pentru un dicţionar etimologic al limbilor romanice, observă gruparea cuvintelor după sens, cu trimitere la clasificarea alfabetică, şi constată că acesta are în pregătire şi un dicţionar retoroman. Jud îi arată fişele biografice făcute pentru subiecţi (ocupaţie, părinţi, vârstă, deplasări făcute, caracteristici de pronunţare), îi spune despre chestionar că e alcătuit pe sfere semantice, că există, de fapt, două chestionare – unul mic şi altul dezvoltat –, cât de important e să ai la un asemenea drum lung un prieten, cum îl are el pe Jaberg. Pop pleacă să îl întâlnească pe U. Pellis, care întârzie şase zile, timp în care bursierul îşi

numără banii, tot mai îngrijorat. Pellis apare şi Pop îi scrie lui Puşcariu, încântat, de la Cortina d'Ampezzo, în 30 iunie: „Voi câştiga o experienţă care îmi va permite să aduc puncte de vedere noi pentru atlasul lingvistic al României, ceea ce este absolut necesar. Văd că d-l Jud şi d-l Jaberg se nizuiesc să aducă ceva nou, d-l Bartoli de asemenea, ar fi păcat să fie Atlasul, în România, o imitaţie ori o copie. E necesar să aducem şi noi un punct de vedere nou. Situaţia noastră e mai uşoară, avem posibilitatea să profităm de tot ce alţii n-au putut profita".

Pornind spre Paris, Pop se opreşte la Torino, la Bartoli, „prietenul devotat al D-Voastre şi admiratorul neamului nostru", unde, scrie el în 10 VII, „Întîlnirea a fost mişcătoare". Întors în oraşul-lumină, începe să adune fotografii pentru atlas, apoi la 1 octombrie e la Milano pentru o anchetă de două zile cu Scheuermeier. De aici pleacă spre ţară.

Perioada pariziană s-a încheiat. Au fost ani de intensă pregătire intelectuală, de definire a personalităţii.

Corespondenţa din acel timp impresionează prin ritmicitatea ei, prin dorinţa de a-i comunica maestrului său, adesea ca unui părinte, frământările, realizările, năzuinţele, îndoielile şi greutăţile de care are parte într-o lume nouă, cu orizont intelectual larg. De cealaltă parte, aşa cum rezultă, Sextil Puşcariu, prin mulţimea preocupărilor şi obligaţiilor, îşi face timp şi, ca un adevărat îndrumător, îşi sfătuieşte, nu fără note critice, elevul.

De ce a dorit Pop să comunice atât de intens cu mentorul său ne spune el însuşi în 4 aprilie 1927: „Cred că-i bine să Vă ţin la curent cu ceea ce-am văzut şi cred că întîmpin la D-Voastră aceeaşi bunăvoinţă părintească. Această scrisoare aş asemăna-o cu un ceas de duminecă [...] cînd staţi cu mine de vorbă mai mult. [...] Cît mă preocupau cele spuse de D-Voastre şi cum simţeam tot mai mult în mine dorul de a cunoaşte şi a aprofunda problemele atinse! Mai e ceva ce mă îndeamnă să scriu amănunţit: e Muzeul, în numele lui şi de el vorbeam totdeauna, e Muzeul de care sînt legat de cînd s-a[u] adus întîile cărţi ce azi sînt atît de utile „Dacoromaniei" ce-i cunoscută şi va fi peste tot. [...] în el văd concentrate toate preocupările dialectologice din ţara mea; el e cel care reprezintă mai bine febrila activitate de după Unire. Cînd vorbeam nu tocmai pe contul meu, ci în numele institutului, cred că-i datoria mea să Vă informez cît mai detailat. De altfel trebuie să spun că numele DV. peste tot era cea mai elogioasă scrisoare de recomandaţie pentru mine".

Scrisorile ce vor urma conturează o nouă perioadă din viaţa lui Sever Pop şi a Muzeului – cea a înfăptuirii ALR. Aşa cum am spus, ultima scrisoare este din 9 decembrie 1937. Ea începe tot cu „Iubite Domnule Profesor" şi se încheie cu aceleaşi respectuoase salutări din partea elevului. Atât această scrisoare cât şi precedenta, datată 16 noiembrie 1937, sunt trimise de Sever Pop din Braşov şi conţin date referitoare la tipărirea ALR I şi ALRM I.

Înaintea lor însă se află, în cutie, un plic pe care Sextil Puşcariu a scris „Conflictul". Acesta conţine cinci piese, printre care şi contractul referitor la publicarea

ALR I propus de Sextil Puşcariu şi considerat inacceptabil de Sever Pop. Ca urmare, în 3 noiembrie Pop şi-a prezentat cererea de demisie, pe care directorul Muzeului a acceptat-o în ziua următoare. Totuşi, cum se vede din ultimele două scrisori, Sever Pop a continuat să-şi facă datoria faţă de lucrarea în care era atât de implicat şi faţă de institut. Explicaţia neînţelegerilor, aşa cum le vede „devotatul elev", aflat acum la aproape zece ani de la întoarcerea din Paris, se află într-o scrisoare de 11 pagini dactilografiate, datată 22 octombrie 1937.

Publicarea întregii corespondenţe a lui Sever Pop către Sextil Puşcariu, alături de cea adresată altor destinatari[8] şi de alte documente, va ajuta, desigur, la înţelegerea mai clară a raporturilor complexe şi sinuoase dintre Maestrul iubit şi Discipolul iubitor.

„YOUR DEVOTED STUDENT". COMMENTS ON SEVER POP'S CORRESPONDENCE WITH SEXTIL PUŞCARIU
(*Abstract*)

The letters sent by Sever Pop to Sextil Puşcariu, his professor, then his director, illustrate two stages of his activity: his formation as a young dialectologist and that of making *Atlasul lingvistic român I (The Romanian Linguistic Atlas I).*

The article refers to the first stage, when Sever Pop benefited by a scholarship in Paris, between 1925 and 1927. During the first year, after a passionate and tenacious work, he achieved a solid theoretical background confirmed by his work, *Buts et mêthodes d'enquêtes dialectales*, written when he was only 25 years old. The second year was dedicated to the great dialectal inquiries which were taking place in Europe.

The letters, real activity reports, spotlight his attachment to Muzeul Limbii Române (The Romanian Language Museum) and to its leader, his respect towards his professors in the country and abroad, professional consciousness, critical spirit and the desire to make an exemplary Romanian linguistic atlas.

Cuvinte-cheie: Sever Pop, corespondenţă, Sextil Puşcariu, dialectologie, geografie lingvistică, atlase lingvistice, ALR.

Keywords: Sever Pop, correspondence, Sextil Puşcariu, dialectology, lingvistic geography, lingvistic atlas, ALR.

Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară
„Sextil Puşcariu"
Cluj-Napoca, str. E. Racoviţă, 21

[8] Spre exemplu, o parte din cele 64 de scrisori trimise lui Grigore Nandriş (vezi *supra*) sau cele trimise lui D. C. Amzăr, publicate în acest număr al „Dacoromaniei" (vezi *infra*).